

Franc Trček:

DEMOKRATIČNI POTENCIAL KIBERNETSKEGA PROSTORA

1. (Ne)problematičnost definiranja virtualnih skupnosti: od "navideznosti" k realnosti

V članku poskušamo odgovoriti na klasično sociološko vprašanje (pre)razporejanja družbene moči, ki se dogaja v novem, t.i. kibernetnem prostoru. S terminom kibernetni prostor v naši analizi označujemo območje informacijsko-podatkovnega prometa in vsebinsko-interesno opredeljene računalniško posredovane interakcije v informacijska omrežja vključenih akterjev. Gre za "a-geografski in fizično nedoločljiv" (Strehovec, 1997: 300) deterritorializirani prostor, ki je realen po svojih učinkih in ne kot fizikalno-geografska entiteta.

V našem primeru se ne ukvarjamo z dogajanjem v računalniško generirani tridimenzionalni virtualni realnosti, za katero npr. Jaron Lainer pravi, "da je to simulacija perceptivnih scenarijev, ki se jim podvrže človeški organizem, da bi z neposredno stimulacijo nevronov realiziral psihoperceptivne reakcije, ki jih je možno programirati in reprogramirati" (Gržinič, 1996: 78), in ki je domena videoartistov, ustvarjalcev digitalno generiranih filmskih trikov ter kulturoloških teoretiziranj. Prostor, ki ga analiziramo v tem tekstu, je bolj profan. Gre za – trenutno še – večinoma tekstualne oblike komuniciranja akterjev znotraj različnih možnih oblik, ki jih ponuja Internet.

S terminom *virtualna skupnost* pojmujeemo skupino ljudi, ki medsebojno komunicira prek računalnikov, vključenih v računalniška omrežja. Ti si sami določajo tako vsebino kot načine komuniciranja. Če analiziramo konkretna dogajanja znotraj virtualnih skupnosti, lahko ugotovimo, da za te velja večina lastnosti oz. interakcijskih vzorcev, ki jih srečamo tudi v "realnem" prostoru. Gledano skozi sociološko optiko ugotovimo, da je v kibernetnem prostoru prisotna večina družbenih dogajanj, ki spadajo med klasične sociološke preokupacije, kot so npr.: vprašanja medkulturnih razlik, ksenofobija, seksizem, formalne in neformalne hierarhije članov skupnosti, problem kontrole in zaupanja ter javnosti in zasebnosti, do samomorov in tudi dejanj, ki so družbeno definirana kot izrazito patološka (kriminal, pedofilija, fašistoidne politične ideje, nezaželeno spiritualna gibanja, pa vse do debat "deskartezov", ki npr. prakticirajo sodomijo).

Izhajajoč iz teh dejstev lahko sklepamo, da so skupnosti, ki nastajajo v kibernetnem prostoru, po svojih dinamikah enako realne kot skupnosti, ki se porajajo v drugih prostorih. Tako lahko o navideznosti kibernetnega prostora govorimo le v okvirih fizične geografije. Še več, pri analizah dogajanj znotraj virtualnih skupnosti lahko izhajamo iz že uveljavljenih socioloških konceptov in na osnovi le-teh ugotavljamo, kaj so dejanske posebnosti kibernetnega prostora in virtualnih skupnosti v primerjavi z "nevirtualnimi". S takim izhodiščem lahko odkrivamo dejanske posebnosti "metafizike virtualne realnosti", za razliko od večine populistično naravnanih

opisovalcev, ki jo že v izhodišču obravnavajo kot dejstvo, ne pa kot ideološko-teleološki konstrukt pri množični uporabi Interneta.

Če se vprašamo, kaj je posebnost sobivanja v kibernetnem prostoru in se ozremo na zgodovinski razvoj le-tega, ugotovimo, da gre tudi tukaj – podobno kot pri razvoju telefonije – predvsem za družbeno transformacijo namena uporabe neke tehnologije. Ta se je izoblikovala skozi udejanjanje potreb uporabnikov, ki jih je omogočalo novo decentralizirano omrežje (Cutler, 1995). Pri pogosto ponavljajočem se opisovanju nastanka Interneta velja poudariti, da je bil v izhodišču nacionalni raziskovalno-vojaški projekt (Jones, 1995: 10). Namen projekta je bil v izoblikovanju težje ranljivega komunikacijskega sistema ob potencialni vojni med antagonističnima političnima blokoma v tedanjem času. Neformalne interakcije med uporabniki tega sistema pa so dejansko pripeljale do zametkov današnje kibernetne kulture. Le-ta je bila dvajset let samo ena od obrobnih subkultur, preden je postala tržno zanimiva kot množični medij.

Osnovno vodilo pri nastanku kibernetne subkulture je bila želja po komuniciranju oz. interakcijah. Tudi rezultati novejših raziskav kažejo, da potreba in želja po komuniciranju in zabavi, skupaj s potrebo po učinkovitem in fleksibilnem informiranju, še vedno prevladuje v kibernetnem prostoru (Parks & Floyd, 1996). To nenazadnje kažejo tudi rezultati ankete RIS 97 po WWW. Pri odgovoru na vprašanje o pogostosti uporabe Interneta za določene namene je na prvem mestu "dopisovanje z znanci in prijatelji", ki ga redno ali pogosto uporablja 63,9% anketirancev, sledi "surfanje kar tako" z 52,8% in "zabava" z 49,3%.

Lahko torej rečemo, da skupnosti niso nastale le zaradi transmisije informacij, ampak bolj zaradi želje po interakciji. Jones (1995: 15) tako npr. trdi, da je "večina, kar se dogaja znotraj računalniško posredovanega komuniciranja, trivialno". Vendar se moramo zavedati, da je "trivialnost" dogajanj znotraj kibernetnega prostora vprašanje individualnega okusa, utemeljenega na sistemu vrednot, oz. da ne moremo govoriti o kulturni kvaliteti nasploh (več o tem Schroder, 1992).

Ključna posebnost kibernetnega prostora, ki je neodvisna od različnosti okusov, je prehod iz pojmovanja fizične bližine oz. geografske dostopnosti kot nujnega predpogoja za nastanek skupnosti v komunikacijsko dostopnost oz. povezljivost. Analiza družbenih praks in novejša socialno-psihološke teorije kažejo, da prostorska bližina in pogostost neposredovanih interakcij danes nista več predpogoja za oblikovanje skupnosti, ne le v kibernetnem prostoru, temveč tudi nasploh (Parks & Floyd, 1996: 4). Preseganje fizične oddaljenosti, ki ga omogoča računalniško posredovano komuniciranje, idealno gledano omogoča komuniciranje kogarkoli s komerkoli, ki je vključen v Internet, ne glede na dejanske prostorske koordinate akterjev. To dejstvo ob decentralizirani infrastrukturi Interneta omogoča – vsaj načeloma – bistveno večjo avtonomijo akterjev. Ta imanentna komunikacijska logika, značilna za kibernetni prostor, omogoča pestrost konkretnih dogajanj znotraj njega.¹

¹ Vendar se moramo zavedati, da pogosto poudarjana komunikacijska interaktivnost kot imanentna značilnost kibernetnega prostora ni tako nova ideja – o njej je npr. teoretiziral v dvajsetih letih tega stoletja kot o možni modifikaciji radija B. Brecht ter je bila že delno uresničena z razvojem telefonije in radioamaterskih gibanj.

Nehierarhičnost odnosov – vsaj za uporabnike, ki ne kršijo etike kibernetnega prostora ter prostorska in interesna avtonomija akterjev delajo kibernetni prostor drugačen, privlačen, pester, a tudi kaotičen in socialno–patološki. Vendar pogosto poudarjana kaotičnost, ki je delno posledica omenjene logike povezovanja v kibernetnem prostoru, ne bi smela postati izgovor za pretirano poseganje družbenih elit moči v kibernetni prostor. Opazimo pa lahko, da želijo družbene elite tudi ta prostor regulirati po načelih, ki veljajo za nacionalne države in/ali širše mednarodne politične skupnosti (Loader, 1997). Sam razvoj Interneta pa je dokazal, da se družbeno dogajanje znotraj kibernetnega prostora lahko uspešno avto–poetično samoobvladuje. Razmišljati o tem, da bi kibernetni prostor postal prvo prizorišče, v katerem ne bi bile prisotne tudi družbene patologije, je seveda iluzorno. Namesto nadziranja kibernetnega prostora s strani družbenih elit moči je za akterje v kibernetnem prostoru ustrenejša rešitev samonadzor oz. samokontrola. Na dejstvo, da t.i. *kibernavti* ne želijo popustiti oz. prepustiti kibernetnega prostora državnim ali mednarodnim političnim elitam, lepo kažejo burni odzivi ob poskusih ameriškega omejevanja svobode govora znotraj kibernetnega prostora² v prvi polovici leta 1996 ter pripravljenost najbolj radikalnih kibernavtskih gibanj na prehod v alternativne komunikacijske kanale³ v primeru monopolizacije Interneta s strani političnih elit.

2. Navideznost virtualne demokracije

Ob navedenih idealno-tipskih možnostih, ki jih ponuja kibernetni prostor, se v politično-populističnem diskurzu in tudi v družboslovnih vizijah razvoja najpogosteje govori o virtualni demokraciji. V najbolj optimističnih izvedenkah se tako govori o – "ne da bi zapustili svojo dnevno sobo" – virtualnem dostopu do najboljših šol z najboljšimi učitelji in najboljšimi študijskimi programi za vse ukaželjne, o neomejenih dostopih do znanstvenih spoznanj, literature in umetniških stvaritev; o zaposlitvenih možnostih za vse priključene na omrežje, ne glede na njihovo prostorsko lokacijo, o neposrednem stiku z državno oblastjo in o popolnem nadziranju dela lokalne oblasti, predvsem pa o številnih on-line možnostih za zabavo in kreativno trošenje prostega časa in denarja (Paul & Gochenouer, 1994). Če analiziramo te utopične vizije, se moramo predvsem vprašati, kakšen je dejanski demokratični potencial teh vizij in katere so ovire, ki onemogočajo udejanjanje teh utopij. Pri tem je najbolje izhajati iz že delujočih virtualnih omrežij politične participacije.

² Tako npr. ugotavljajo v raziskavi o najbolj pogostih besedah znotraj Usenet skupin s pomočjo Deja News iskalnika, da se je – po poskusu uvedbe Communications Decency Act v začetku leta 1996 – povečala uporaba vulgarnih besed za 60 %. Beseda "shit" npr. po frekventosti skoraj dosegla besedo "eat" (Wired, September 1996: 20).

³ Skupina anarhistično usmerjenih avstrijskih kibernavtov je na festivalu Ars Electronica 94 v avstrijskem Linzu predstavila projekt "Kibergverile" kot odziv na monopolni položaj nacionalnega telekomunikacijskega operaterja. Projekt predvideva prehod kibernavtov v gverilo ob uporabi radioamaterskih brezžičnih zvez.

Medijsko najbolj izpostavljen računalniško posredovani komunikacijski kanal na ravni *državljeni – nacionalna oblast* je gotovo sistem elektronske pošte ameriške Bele hiše, ki je že uveljavljeni del ameriške Nacionalne informacijske infrastrukture. Deklarativna želja pri uvajanju tega sistema je bila, da se državljanom ponudi lažji dostop do dokumentov, ki se nanašajo na delovanje predsednika in drugih vej oblasti, da se oblikujejo novi komunikacijski kanali med državljanji in vladnimi uslužbenci, da se pomaga državljanom oblikovati in locirati nove virtualne forume za njihovo politično samoudejstvovanje/samoizražanje in da se vsem vključenim v politiko omogoči razširjanje njihovih mnenj in idej v čim širšem avditoriju (Hacker & Todino, 1996: 82). Številni prisotni pri tem projektu – tudi podpredsednik Al Gore – so, vsaj na deklarativni ravni, verjeli, da bo takšen sistem političnega komuniciranja dejansko ojačal politično pozicijo državljanov (Hacker, 1996: 214).

Za analizo delovanja tega sistema je trenutno na voljo analiza za leto 1994, ki jo je izvedel Artificial Intelligence Lab z MITa (N = 1600). Po izsledkih raziskave uporablja dostop do dokumentov, ki jih ponuja sistem, dnevno okrog 30-40,000 ljudi. Poleg teh sprejema v drugem koraku razpošiljanja dokumente še nadaljnjih 100.000 ljudi. Analiza kaže, da gre "za mlajšo, izobraženo, moško populacijo". Tako je npr. le 20% uporabnikov žensk, 50% pa jih ima univerzitetno izobrazbo. Izstopajo uporabniki iz univerz (41%), vladnih služb, vojske, organizacij, ki se ukvarjajo z visoko tehnologijo, ter člani različnih lobijev in skupin pritiska. Prostorsko gledano je največje število uporabnikov iz Washingtona. Povprečen čas, ki ga namenijo dnevno za prebiranje tako dobljenega gradiva, pa znaša samo pet minut (Hacker, 1996: 223).

Iz navedenih rezultatov lahko sklepamo, da so uporabniki vladnih informacij in tisti, ki so vključeni v diskusijske skupine, pripadniki politično bolj angažiranega dela ameriških državljanov. V precejšni meri gre torej za ljudi in organizacije, ki so neposredno – tudi finančno – povezane/odvisne od državne oblasti, saj gre pogosto za vladne uslužbence. Lahko rečemo, da projekt pravzaprav ne služi politično deklariranemu namenu, saj dejanski uporabnik ni "navadni državljan", ki bi s tem postal bolj vključen v politično življenje. Celotni pripadniki civilno-družbenih skupin pritiska predstavljajo manjšino med uporabniki.

Sam sistem torej ni naravnano tako, da bi spodbujal večjo participacijo državljanov oz. da bi ta participacija lahko imela odziv v dejanskih političnih odločitvah. Že sama ideja, da se omogoči državljanom širši prostor političnega izražanja, je s stališča kibernetov dvomna, saj obstaja znotraj kibernetnega prostora dovolj možnosti oz. diskusijskih skupin za politično samoudejstvovanje, ki niso neposredno nadzorovane s strani nacionalnih vladnih elit. Sistem tudi ne omogoča večje vsebinske avtonomije uporabnikov pri izbiranju informacij o delu vladnih služb. Vladne službe same odločajo, katere in kako oblikovane dokumente bodo ponudile potencialnim uporabnikom storitev. Tako gre tudi v tem primeru za udejanjanje Batesonove definicije informacije kot razlike, ki diferencira: "Information is the difference that makes a difference" (Wark, 1995: 116).

Demokratični potencial kibernetnega prostora lahko odigra pomembnejšo vlogo (predvsem) na ravni lokalnih javnosti (Hacker & Todino, 1995) kot na ravni civilnodružbenih združenj, ki nastajajo na globalni ravni znotraj kibernetnega prostora (Friedman, 1996; Connell, 1996; Rheingold, 1994). Če se hočejo konstituirati

javnosti, ki bi reševale probleme na lokalni ravni, bi morali najprej zagotoviti nujni predpogoj za oblikovanje take javnosti – prost dostop vsem občanom (Connell, 1996: 93; Habermas, 1989: 293). Ta predpogoj pa običajno ni uresničljiv zaradi objektivnih infrastrukturnih težav, ki so pogosto povezane s slojevsko prikrajšanostjo. Gre za primere gospodinjestev brez telefonskega priključka in/ali možnosti nakupa računalnika; funkcionalne (računalniške) nepismene dele populacije; pomanjkanje demokratične politične kulture ipd.

Zgoraj navedeno se je izkazalo v amsterdamskem poskusu "dostopa za vse" ("xs4all"). Mestna oblast je namreč v deklarativni želji po zmanjšanju razkoraka med oblastjo in občani omogočila prost dostop vsem, ki razpolagajo s potrebno opremo. Omogočila je tudi dostop s pomočjo javnih terminalov. Sam sistem je izrazito odprto naravnano in omogoča večino možnosti, ki jih ponuja tudi kibernetski prostor nasploh (Brants et. al., 1996). V praksi pa se je izkazalo, da v virtualnih skupinah diskusije niso bile na pričakovanem nivoju, ali kot pravi vodja projekta Marleen Stikker: "Vse, na kar lahko naletite v navadnem življenju, je prisotno tudi znotraj kibernetskega prostora" (Tan, 1995). Kljub prostemu dostopu in javno dostopnim terminalom je bilo – podobno kot v primeru Bele hiše – kritično tudi dejstvo, da "digitalna populacija" nikakor ne predstavlja približka dejanski mestni populaciji. Izrazito podzastopane so ženske, starejši meščani in manjšine (Brants et al., 1996). Vzroke za to vidi Stikker v izobraževalnem sistemu, ki si ne prizadeva za večjo ne-seksističnost pri uporabi računalnikov.

Podoben primer, sicer izvorno utemeljen na ekonomsko naravnanih izhodiščih, je tudi Manchester HOST projekt, ki je vključen tudi v mednarodni GeoLink sistem. Projekt omogoča uporabnikom klicni dostop do Interneta, ob tem pa ponuja še informacije o delovanju mestne oblasti in svetovalnih ter volonterskih organizacij, ki delujejo v mestu. Izkazalo pa se je, da je potrebno izjemno veliko časa za računalniško opismenjevanje potencialnih uporabnikov, preden lahko le-ti začnejo razpravljati o lokalni problematiki v "virtualni mestni hiši" (Bryn, 1996; Carter, 1997).

Opisani primeri kažejo, da se ob vzpostavljanju takih sistemov kot ključna problema pojavljata informacijska (ne)dostopnost in računalniška (ne)pismenost. Pri samem delovanju pa se izkaže, da gre predvsem za vprašanje politične kulture oz. nesposobnosti državljanov za participacijo v političnih razpravah. Čeprav vsi projekti izhajajo iz ugotovitev po upadanju politične participacije državljanov oz. meščanov (Friedland, 1996; Grossman, 1995), se že v fazi načrtovanja sistemi ne oblikujejo tako, da bi omogočali paritetnost vlog akterjem z manjšo politično močjo. Gre dejansko za storitve, ki sicer virtualizirajo oglasne deske, uradne ure, mehanizme pritožb in gre torej predvsem za postavitev starih mehanizmov komuniciranja (oblast – državljani) v novi komunikacijski prostor. Pri tem ohranja oblast možnost manipuliranja z informacijami oz. posreduje le tiste informacije, za katere se sama odloči, ali pa postavlja le omejen dostop do dejanskih nosilcev oblasti.

Tako oblikovani modeli virtualne demokracije državljanov pretirano ne zanimajo, kar se kaže skozi njihovo (ne)udeležbo, ki so za uradne načrtovalce t.i. "virtualne demokracije" ključnega značaja. Nove kibernetične namreč močnejše privlačijo dogajanja, ki so značilna za kibernetski prostor nasploh in niso politična v ožjem

smislu oziroma niso posebej "zaželeni" pri načrtovalcih (diskusijske skupine, virtualne kavarne, "ircanje" ipd.).⁴

Izhod iz tega paradoksa je v omogočanju razvoja virtualnih civilno-družbenih skupin na osnovi "grass-roots" logike združevanja "od spodaj navzgor" – glede na konkretne probleme in skupne interese konkretnih posameznikov ali skupin. Na teritorialnih ravneh naj torej nosilci politične moči zagotavljajo prost dostop do novih (virtualnih) prostorov javnosti, spodbujajo računalniško opismenjevanje in javni dostop akterjem, ki ne posedujejo opreme za priklop. Le tako oblikovana strategija lahko na daljši rok skozi socializacijo "navadnih" državljanov v kibernetnem prostoru (Brants et. al., 1996: 243–245) omogoči oblikovanje nove, bolj demokratične politične kulture. Pozitivne izkušnje iz konkretnih lokalnih civilno-družbenih gibanj se kažejo v t.i. "free-networks".

3. Civilna družba znotraj Interneta – resnična virtualna demokracija

Kljub pesimizmu glede demokratičnega potenciala projektov t.i. "virtualne demokracije", ki prihajajo s strani državnih in lokalnih oblasti, pa ne moremo zanikati demokratičnega potenciala kibernetnega prostora za razvoj in koordinacijo civilno-družbenih gibanj na različnih teritorialnih ravneh.

Decentraliziranost Interneta in predvsem stroškovne ter časovne ugodnosti računalniško posredovanega komuniciranja omogočajo novo logiko povezovanja civilno-družbenih gibanj. Za povezovanje znotraj kibernetnega prostora namreč ni potrebno centralno vodenja in zbiranja informacij v enem ali več centrih. Izmenjava informacij poteka hitro in je stroškovno manj zahtevna v primerjavi z oblikami delovanja in agitiranja v realnem prostoru (cirkularna pisma, telefonski razgovori, mitingi in podobno). Večja dostopnost do naslovnikov omogoča tudi hitrejšo doseganje kritične mase⁵, potrebne za sprožitev akcij (Myers, 1994).

Ker povezovanje ni teritorialno omejeno, lahko prihaja do koordinacije delovanja na globalni ravni, kar se je npr. izkazalo kot posebej uspešno pri organiziranju protestov proti francoskim jedrskim poskusom. Globalno povezovanje civilno-družbenih pobud v omrežja, kot so PeaceNet, EcoNet, ConflictNet, LaborNet, Women's Net in podobna, omogoča izmenjavo izkušenj iz konkretnih okolij in akcij ter s tem tudi sinergično akumulacijo znanja in informacij, potrebnih za delovanje (glej Friedland, 1996: 190-195). Govorimo lahko o uresničitvi – sicer že prepogosto uporabljanega

⁴ Podobno se tudi dogaja s prostim dostopom, ki ga svojim študentom ponujajo univerzitetna računalniška omrežja. Pri tem vzdrževalci univerzitetnih omrežij iluzorno pričakujejo, da naj bi študenti uporabljali možnost dostopa le za t.i. "študijske namene" (sic!).

⁵ Potrebno se je zavedati problema "umetne kritične mase". Ob možnosti hitrega razpošiljanja informacij civilno-družbenih pobud na številne naslovnike v kibernetnem prostoru se dogaja prezasičenost naslovnikov z – s stališča odpošiljateljev sicer relevantnimi – informacijami. To sili naslovnike v selekcioniranje precejšnega dela sporočil kot nepomembnih in branja nevrednih.

gesla – "misli globalno, deluj lokalno" oz. o dejanskem globalnem učinku koordiniranih lokalnih dejanj.

Kljub možnostim hitrega doseganja potencialnih naslovnikov v kibernetnem prostoru pa je najbolj pomemben učinek virtualizacije civilno-družbenih gibanj predvsem v poglobljanju občutka pripadnosti. V tem okviru govorimo o zavedanju skupne identitete skupin, udeleženih v konkretnih pobudah, kot npr. aktivistov, vključenih v razvejano gibanje za pravice prebivalcev Tibeta (Leonardo, 1996).

Govorimo lahko tudi o nastajanju globalne civilne-družbe, ki s povezovanjem v kibernetnem prostoru presega številne fizično-prostorske ter politične ovire, hkrati pa na novi decentralizirani logiki oblikuje tudi mednarodna omrežja. Globalno omrežno povezovanje tako lahko odigra pomembno vlogo omejevanja samovolje političnih in ekonomskih elit.

Poleg formaliziranih oblik civilno-družbenega povezovanja pa so pomembne tudi klasične kibernetno-subkulturne oblike, kot so: Usenet diskusijske skupine, mailing liste, MUD in MOO oblike virtualnih skupin, IRC kanali, ki se nanašajo na neposredno povezovanje posameznikov v kibernetni prostor in so pomembna oblika kolektivne samoterapije. Pri teh skupinah gre pogosto za razmeroma profane diskusijske skupine. Takšen primer je Usenet skupina r.a.t.s. (rec.arts.tv.soap), kjer diskutirajo o t.i. "limonadastih" televizijskih nanizankah. Čeprav gre v osnovi za – s stališča zunanjega opazovalca – "banalnosti", pa znotraj skupine potekajo razprave, ki presegajo osnovne okvire debat o "limonadah", saj gre med drugim tudi za širitev razprave na splošnejša družbena vprašanja (Nancy K. Baym, 1995). Nekoliko bolj terapevtsko je naravnani primer IRC kanala #sexrape, znotraj katerega gre – tudi s pomočjo identitetnih iger – za izmenjavo izkušenj žrtev posilstev ter za načine premagovanja posledic tega travmatičnega dogodka.

Te bolj ali manj ad-hoc skupine, ki združujejo teritorialno razpršene posameznike ob predpostavki obvladovanja skupnega komunikacijskega koda (običajno je to angleščina kot globalna lingua franca⁶), so nadvse pomembne za številne marginalne skupine (npr. okuženi z AIDS-om, homoseksualci, etnične, politične in verske skupine). Kibernetni prostor jim nudi zaščito, ki jo v marginalnim skupinam nenaklonjenem konkretnem "realnem" okolju težko dosežejo.

Oba opisana načina povezovanja znotraj kibernetnega prostora, tako formalizirani oz. moderirani način kolonializiranja kibernetnega prostora kot tudi neformalne virtualne skupnosti, ki – za razliko od projektov družbenih elit – zunaj kibernetnega prostora največkrat sploh ne obstajajo, predstavljata dolgoročni model za oblikovanje novega, bolj demokratičnega, predvsem pa bolj tolerantnega političnega diskurza oz. politične kulture. Predstavljajo tudi izhodišče za oblikovanje virtualne demokracije, ki se razvija organsko, skozi lastne zgodovinske izkušnje, "kikse", odmike in torej ni

⁶ Vendar kibernetni prostor omogoča tudi oblikovanje skupin, ki za svoj komunikacijski kod izberejo poljuben jezik. Tako lahko naletimo na skupine, ki uporabljajo t.i. izumrle jezike. Ta primer in dejstvo, da obstajajo tudi številne skupine, ki uporabljajo različne jezike kot sporazumevalni kod, kaže, da ne moremo govoriti o kibernetnem prostoru kot o še enem kanalu amerikanizacije.

dirigirana s strani kakršnihkoli politično-ekonomskih elit. Predpogoj za socializacijo t.i. "navadnega državljana" v kibernetnem prostoru in njegovo aktivno participacijo je seveda prost dostop in računalniška pismenost, ki jo morajo zagotoviti bodisi nosilci družbene moči bodisi nova družbena gibanja.

4. Sklep

Kljub določenemu pesimizmu glede razvoja "virtualne demokracije" je nesporno, da prost dostop do novega (potencialnega) prostora pomeni tudi njeno razširitev. Hkrati s to širitvijo ponuja novi prostor tudi možnost oblikovanja številnih manj izključujočih javnosti. Le-te lahko z združevanjem ob konkretnih vsebinah in problemih odigrajo vlogo pomembnega korektivnega mehanizma znotraj prevladujočega modela predstavniške parlamentarne demokracije. Kibernetni prostor omogoča tudi porajanje novega prostora kolektivne (samo-)terapije, kar smo orisali na primeru USENET in IRC skupin.

Gre torej za nastajanje prostora, znotraj katerega bomo lahko "morda spet začeli dojemati svoje pozicije kot posamezniki ter kolektivni subjekti in bomo ponovno pridobili zmožnosti delovanja in boja, ki jih trenutno onemogoča naša prostorska in tudi družbena zmedenost" (Jamesona, 1992: 56). Združevanje v virtualne skupnosti presega družbeno-prostorske ločnice in lahko mobilizira številne – posamično šibke – akterje v boju proti samovolji političnih in ekonomskih elit poznega kapitalizma.

Pri virtualizaciji politike gre nenazadnje tudi za razrešitev dileme: ali poraz kibernetov in hkratni sprejem modela "*informacijskih avtocest*" kot razvojne strategije enosmernega komuniciranja, ki ga vsiljujejo elite, ali pa zmaga kibernetov in prevlada organskega razvoja kibernetnega prostora skozi "*kibersocializacijo*" t.i. "*navadnih državljanov*" (Trček, 1997). Razrešitev navedene razvojne dileme je dolgoročno gotovo bolj pomembna kot pa so politična in/ali teoretska razglabljanja, kaj je oz. kaj ni virtualna demokracija.